

II

Za realizaciju ove odluke zadužuju se Ministarstvo za odgoj i obrazovanje Kantona Sarajevo, Ministarstvo finansija Kantona Sarajevo i Udruženje "Informatičke olimpijade u Bosni i Hercegovini", svako u okviru svoje nadležnosti.

III

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja, a objavit će se u "Službenim novinama Kantona Sarajevo".

Broj 02-04-40230-12/23
14. septembra 2023. godine
Sarajevo

Premijer
Nihad Uk, s. r.

Na osnovu člana 26. i 28. stav (2) Zakona o Vladi Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 36/14 - Novi prečišćeni tekst i 37/14 - Ispravka) i člana 155. stav (2) Zakona o zaštiti prirode ("Službene novine Federacije BiH", broj 66/13), Vlada Kantona Sarajevo, na 26. sjednici održanoj 14.09.2023. godine, donijela je

ODLUKU

**O DOPUNI ODLUKE O DONOŠENJU PLANA
UPRAVLJANJA SPOMENIKOM PRIRODE "VRELO
BOSNE"**

I

U Odluci o donošenju Plana upravljanja Spomenikom prirode "Vrelo Bosne" ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 43/20), u tački II briše se tačka (znak interpunkcije), te dodaje tekst: "i Plan upravljanja posjetiocima Spomenika prirode "Vrelo Bosne"."

II

Ostale odredbe Odluke o donošenju Plana upravljanja Spomenikom prirode "Vrelo Bosne" ostaju nepromijenjene.

III

Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u "Službenim novinama Kantona Sarajevo".

Broj 02-04-40230-13/23
14. septembra 2023. godine
Sarajevo

Premijer
Nihad Uk, s. r.

KANTON SARAJEVO

PLAN UPRAVLJANJA POSJETIOCIMA SPOMENIKA PRIRODE 'VRELO BOSNE'

SARAJEVO, 2022

Naručilac:	Razvojni program Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini (UNDP BiH) Zmaja od Bosne bb 71000 Sarajevo Ova publikacija je urađena u okviru projekta "Podrška portfoliju UNEP-a u BiH" Razvojnog programa Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini, kojeg je finansirao Kanton Sarajevo i Globalni fond za okoliš (GEF). Stavovi izraženi u ovoj publikaciji su stavovi autora i ne predstavljaju nužno stavove Ujedinjenih nacija, uključujući UNDP, ili država članica UN-a.
Za:	Kanton Sarajevo - Ministarstvo komunalne privrede, infrastrukture, prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša Reisa Džemaludina Čauševića 1, 71000 Sarajevo
Izrađivač Plana:	Zavita, svetovanje, d.o.o. Tominskova 40 1000 Ljubljana Odgovorna osoba: Matjaž Harmel, direktor Voditelj projekta: Sašo Weltl, univ. dipl. biol. Članovi stručnog tima: Matjaž Harmel, univ. ing. gozd. Sašo Weltl, univ. dipl. biol. Sabina Cepuš, univ. dipl. ekol. Aleksandra Krajnc, univ. dipl. geog. Eva Harmel, mag. inž. kraj. arh. Matevž Premelč, univ. dipl. geog. Klemen Strmšnik, univ. dipl. geog. Jerneja Harmel, univ. dipl. bioteh. Samo Škrjanec, univ. dipl. inž. gozd. Quentin Drouet, mag. geog. in prost. načrt. R. Francija Pija Lapajne, mag. geog.
Projekat:	Priprema planova upravljanja sa posjetiocima za tri zaštićena područja Kantona Sarajevo - Plan upravljanja posjetiocima Spomenika prirode "Vrelo Bosne"
Broj ugovora:	P 42 / UNDPBIH-20-115-UNEP-GEF-Zavita-S
Broj projekta:	235/2020
Ključne riječi:	- upravljanje posjetiocima - nosivi kapacitet - turizam - zaštićena područja i planiranje

POPIS SKRAĆENICA

EU	Europska unija
KJKP ViK	Kantonalna javno komunalno poduzeće Vodovod i kanalizacija d.o.o. Sarajevo
KJUzZPP	Kantonalna javna ustanova za zaštićena prirodna područja Kantona Sarajevo
PU	Plan upravljanja
PUP	Plan upravljanja posjetiocima
SP	Spomenik prirode

DEFINICIJA POJMOVA

Nosivi kapacitet - maksimalan prihvatljiv broj posjetilaca određenog područja u vremenskom periodu.

Fizički nosivi kapacitet - maksimalan broj posjetilaca određenog područja u vremenskom periodu.

Faktor korekcije - numerički postavljena karakteristika područja, aktivnosti i bilo koja druga karakteristika koja ograničava posjetu.

Interpretacija - različite aktivnosti koje za cilj imaju komunikaciju vrijednosti naslijeđa, njeno dublje tumačenje, te omogućavanje razumijevanja i povećanje svjesnosti o njegovom značaju.

Interpretacijska tema - središnji koncept ili ključna ideja svakog interpretacijskog iskustva, interpretativnog izlaganja ili interpretativne prezentacije.

Interpretacijsko čvorište - raskrsnica više interpretacijskih tema.

1. UVOD

Planiranje upravljanja posjetiocima važan je dio procesa održivog razvoja. Omogućava da su pozitivni uticaji aktivnosti

posjetioca maksimizirani, a negativni svedeni na minimum. Postupak je korišten u prirodnim i historijskim mjestima kako bi se smanjila ili spriječila oštećenja kulturne baštine, geoloških karakteristika, flore i faune i drugih vrijednih osobina. Proces planiranja upravljanja posjetiocima pored kulturne i prirodne baštine uvažava i interese ljudi koji živi na i sa zaštićenim područjem.

Spomenik prirode "Vrelo Bosne" jedno je od pet zaštićenih područja Kantona Sarajevo. SP se prostire na 631 ha. Prije pandemije Covid -19 godišnje ovo zaštićeno područje je posjetilo 275.089 posjetilaca. Trend posjete bio je u stalnom porastu. Za vrijeme epidemije broj posjetilaca se smanjio na 91.537. U 2021. godini trend je sa 150.229 posjetilaca opet u porastu. Ukazuje se potreba izrade Plana upravljanja posjetiocima kako bi se izbjegli potencijalni negativni uticaji na prirodne vrijednosti i poboljšao sveukupni doživljaj posjetilaca. Sa planom se razrađuje dio aspekta Plana upravljanja SP "Vrelo Bosne" usvojenog 2020. godine. Zbog toga ciljevi ovog plana usklađeni su s ciljevima plana upravljanja.

Akcijski dio plana je koncipiran na način da je usmjeren na problematiku koju je moguće riješiti u kontekstu posjećivanja te su u tom smislu definisani "SMART" specifični ciljevi (specifični, mjerljivi, dostižni, prilagodljivi, izvedivi, relevantni i vremenski definisani) proizašli kao rezultat postupka evaluacije stanja. Prethodno se temelji na važećem Zakonu o proglašenju Spomenika prirode "Vrelo Bosne", zatim planskim i upravljačkim dokumentima, kao i radionicama s ključnim interesnim stranama i zaposlenicima Ustanove.

Plan upravljanja posjetiocima SP "Vrelo Bosne" donosi se na period važenja Plana upravljanja SP "Vrelo Bosne".

Doprinos izradi Plana dali su bivši i sadašnji zaposlenici Kantonalne javne ustanove za zaštićena prirodna područja kao i zaposlenici Ministarstva komunalne privrede, infrastrukture, prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša Kantona Sarajevo.

2. ANALIZA PODRUČJA I MOGUĆNOSTI UNAPREĐENJA KORIŠTENJA PROSTORA**2.1 ANALIZA PODRUČJA**

Prostor Spomenika prirode (SP) "Vrelo Bosne" predstavlja izvorišni dio rijeke Bosne, smješten jugozapadno od grada Sarajeva, ispod obronaka planina Igmana i Bjelašnice te se uvijek razmatralo kao cjeloviti dio prostora Ilidža - Vrelo Bosne - Stojčevac, jer je svojim prirodnim i kulturno - historijskim vrijednostima ovaj prostor neodvojivo povezan. SP nalazi se na području općine Ilidža i obuhvata 631,4 ha površine koja odgovara stvarnoj površini trenutnog obuhvata SP "Vrelo Bosne" i koja je unesena u Izmjene i dopune Prostornog plana Kantona Sarajevo za period 2003.-2023. ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 04/11), dok je u Zakonu o proglašenju SP "Vrelo Bosne" navedeno da obuhvat zaštićenog područja iznosi 603 ha, pa je neophodno izvršiti usklađivanje sa površinom definisanom u pomenutom Prostornom planu KS.

Zakonom o proglašenju Spomenika prirode Vrelo Bosne ("Službene novine Kantona Sarajevo", br. 6/10, - prečišćeni tekst) definisane su dvije zone zaštite: nukleus zona, u površini od 54,5 ha, utvrđena je sa ciljem konzervacije biološke i hidrološke raznolikosti, zaštite posebnih prirodnih i kulturno-historijskih vrijednosti, kao i očuvanja socijalnih i edukacionih vrijednosti; puffer zona, u površini od 548,50 ha, koja je utvrđena sa ciljem očuvanja i zaštite biološke i hidrološke

raznolikosti, pejzažnih kulturno- historijskih, socijalnih i edukacionih vrijednosti, kao i održivog razvoja turizma i rekreacije.

Nukleus zona

Tabela 1: Tabela prikaz mjera zabrane i dozvoljenih aktivnosti, vezanih uz posjetu, u nukleus zoni SP "Vrelo Bosne"

Mjere zabrane	Mjere zabrane	Dozvoljene aktivnosti
Nukleus	Mjere zabrane odnose se na: a. zabranu narušavanja ambijentalnih vrijednosti, b. zabranu iskorištavanja osilnih resursa, c. zabranu lova i ribolova, d. zabranu sakupljanja ljekovitih i jestivih biljaka, šumskih plodova i gljiva, e. zabranu prikupljanja primjeraka divlje flore i faune, f. zabranu namjernog unošenja invazivnih vrsta, g. zabranu pašarenja, h. zabranu izgradnje objekata, i. zabranu sadnje biljnih zajednica i unošenja životinjskih vrsta, j. zabranu unošenja genetički modificiranih vrsta, k. zabranu plovljenja i kupanja u vodotocima, l. zabranu odlaganja otpada, pijeska i šljunka u vodotoke i na zemljište, m. zabranu saobraćaja za sva motorna vozila, izuzev vozila sa odobrenjem Upravljača zaštićenog područja, n. zabranu svakog drugog oblika korištenja prostora od strane posjetilaca osim rekreacije, o. zabranu masovnog okupljanja ljudi, priređivanja koncerata i proslava, p. zabranu korištenja otvorenog plamena, q. zabranu trgovanja biljaka, vadenja korijena i lukovica, sakupljanja ljekovitog bilja i šumskih	Dozvoljene aktivnosti su: a. obilježavanje granice prve zaštićene zone sa informacijama o režimu zaštite, b. sanacija područja Vrela Bosne u skladu sa Planom upravljanja sa ciljem revitalizacije uništenih i degradiranih biljnih i životinjskih zajednica, te očuvanja prirodnih staništa u autentičnom obliku, c. uređenje i obilježavanje staza za šetnju i mjesta za razgledanje i odmor, d. uspostavljanje adekvatnog sistema prikupljanja i odvoza komunalnog otpada i otpadnih komunalnih voda, e. postavljanje panoa sa informacijama o vrijednostima zaštićenog područja.

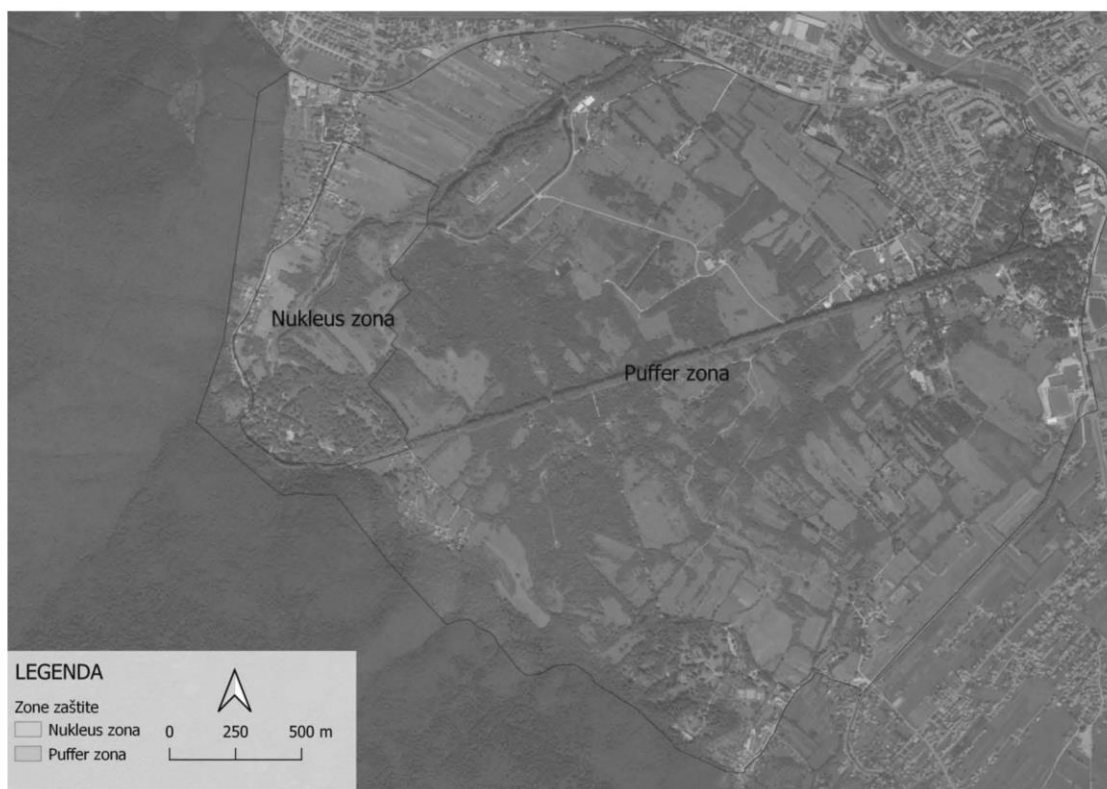
plodova, r. zabranu uznemiravanja i prenošenja gnijezda ptica, s. zabranu puštanja pasa sa uzice, t. zabranu pristupa i pranje automobila u riječnim koritima.	
---	--

Puffer zona

U puffer zoni mjere zaštite obuhvataju prvenstveno očuvanje i zaštitu izvornog stanja, a odnose se na:

Tabela 2: Tabela prikaz mjera zabrane i dozvoljenih aktivnosti, vezanih uz posjetu, u puffer zoni SP "Vrelo Bosne" (U puffer zoni primjenjuju se i druge mjere zaštite predviđene ostalim propisima.)

Mjere zabrane	Mjere zabrane	Dozvoljene aktivnosti
Puffer	Mjere zabrane odnose se na: a. zabranu eksploatacije podzemnih vodnih resursa sa obaranjem podzemnih voda na nivo koji remeti prirodni hidrološki režim vrela i eko sistem vegetacije b. zabranu plovljenja i kupanja u vodotocima c. zabranu sječe šume, osim sanitarne d. zabranu odlaganja otpada, pijeska i šljunka u vodotoke i zemljište e. zabranu svakog drugog oblika korištenja prostora od strane posjetilaca, osim propisanih i na za to predviđenim i obilježenim mjestima f. zabranu motornog saobraćaja u području Rimskog mosta g. zabranu saobraćaja Malom i Velikom alejom, osim za fijakere i motorna vozila sa odobrenjem h. zabranu pristupa i pranje motornih vozila u riječnim koritima. i. U puffer zoni primjenjuju se i druge mjere zaštite predviđene ostalim propisima.	U Drugoj zaštićenoj zoni (puffer) dozvoljene su aktivnosti, koje nisu u suprotnosti sa mjerama zaštite utvrđenim u zaštite u drugoj zaštićenoj zoni.

Slika 1. Zone zaštite SP 'Vrelo Bosne'

Na području SP nalazi se i više objekta i obilježja rekreativno-turističke i izgrađene vrijednosti:

- Most na Plandištu (Rimski most, Most preko rijeke Bosne u Plandištu). Rimski most nije adekvatno uključen u turističku ponudu. Većina posjetilaca ga ne posjeti jer nije adekvatno povezan i prezentiran.

- Velika aleja. Stabla platana su dosegla vrhunac vegetacije, a aleja je uglavnom onečišćena konjskim izmetom. Fijakersko stajalište na Vrelu Bosne. Na stajalištima je ugrađen prečistač otpadnih voda.

- Stojčevačka aleja. Sa djelomično uređenim stazama i turističkom signalizacijom te infrastrukturom za posjetioce.

- Pejzažno uređenje nukleusa (parkovsko uređenje) koje datira iz austrougarskog perioda.

- Historijska građevina Zildžića kuća u Sarajevu. Objekat je u ruševnom stanju, stanje ne odgovara kategoriji namjene. Nije adekvatno povezan i prezentiran.

- Vile u Velikoj aleji. Potrebno je spriječiti dalje uništavanje njihovih ambijentalnih vrijednosti te poštivati mjere pod kojima su zaštićene.

- Ostaci predromaničke crkve i srednjovjekovno groblje Crkvina kod sela Vrutci. Trenutno stanje arheološkog nalazišta nije prilagođeno turističkim aktivnostima iz razloga što put nije uređen, nalazišta su zarasla u okolni detritus i ne postoje informativne table na području.

- Spomen-obilježje borcima NOR-a (spomen-kosturnica) u Velikom parku na Ilidži. Stanje odgovara kategoriji namjene.

- Graditeljska cjelina - Grupa spomenika posvećenih Igmanskom maršu u Sarajevu.

- Kompleks Stojčevca, devastiran kompleks Titove rezidencijalne vile, hotela i objekata na Stojčevcu.

- Banijski park (Veliki park) koji datira iz austrougarskog perioda.

Usljed neriješenih imovinsko-pravnih pitanja KJUzZPP KS nema nadležnost za rekonstrukciju nekoliko objekata:

- Zgrade Šumarske škole

- Titova rezidencijalna vila sa drugim objektima i tunelima i jezero na Stojčevcu

Na području SP nalazi se više turističko interesantnih prirodnih vrijednosti:

- Vrela na potezu Lasica-Hrasnica-Kovači-Glavogodina na čijem potezu se javlja niz vodenih pojava u formi vrela (Vrelo Hrasnica/VečERICA, Bunica, Semizovo Vrelo), koja praktično formiraju rijeku VečERICU.

- Vrela na potezu Stojčevac-Vrutci na čijem potezu se javlja Vrelo oko kojeg se formira Stojčevački potok, te u selu Vrutci, Vrelo Borin I i II.

- Vrelo rijeke Bosne čije je izvorište razbijeno difuznim istjecanjem, odnosno javlja se nekoliko izvora većih proticaja, formiraju veći broj tokova, koji samostalno teku na kratkoj dužini prije nego se spoje i tako formiraju glavni tok rijeke Bosne.

- Poplavne šume johe

- Poplavne šume vrbe

- Higromezofilne livade

- Ptice

Prirodne vrijednosti (vrela) su u dobrom stanju.

2.2 INFRASTRUKTURA I KAPACITETI ZA UPRAVLJANJE POSJETILACA

Postojeći turistički objekti

Na zapadnom ulazu u SP "Vrelo Bosne" (nukleus) nalazi se kuća sa sjedištem Upravljača KJUzZPP KS, koja sadrži

kancelarije za administrativne poslove i javni toalet. Objekat je potrebno renovirati (ukoliko je to moguće s aspekta važećih propisa) u okviru zaštite vodnih resursa i unaprijediti javni toalet da zadovoljava potrebne higijenske i estetske kriterije. KJUzZPP KS upravlja i sa odvojenim objektom za opremu i alat radnika za održavanje Vrela Bosne.

Unutar nukleusa nalazi se i restoran "Labud". Restoran je izgrađen uz sami tok rijeke Bosne i svojim postojanjem i poslovanjem je u suprotnosti sa važećim zakonodavnim okvirom u oblasti zaštite vodnih resursa i zaštite prirode. U zaključku Vlade KS br. 02-05-10531-22/09 navodi se da restoran "Labud" i septička jama za objekat "predstavljaju ekološki incident najvećeg stepena koji ugrožava zdravlje građana Sarajeva i uništava izuzetno vrijedno prirodno bogatstvo, vodne resurse i sve druge eko potencijale i dovodi do degradacije zaštićenog područja Vrela Bosne".

Ostali turističko-ugostiteljski objekti koji se nalaze na području SP "Vrelo Bosne" nalaze se u pufer zoni u koje se ubrajaju hoteli na Ilidži: Hotel Austria & Bosna, Hotel Hercegovina, Hotel Crystal, Hotel Spa Terme Hotel te Hotel Krone koji se nalaze na krajnjoj sjevernoj granici obuhvata zaštićenog područja. Na početku Velike aleje nalazi se Hotel Aleja koji je nastao renoviranjem vile koja se ubraja u kulturno-historijsko naslijeđe iz austro-ugarskog perioda.

Na lokalitetu Stojčevac nalazi se više predratnih uslužnih objekata koji su danas u devastiranom stanju gdje su ostale samo vidljive ruševine koje su u međuvremenu postale lokacije za odlaganje otpada. Od rekreativnih objekata postoje privatni teniski tereni kod vila na aleji te pojedini sportski tereni (u lošem stanju) na Stojčevcu. U 2021. godini započela je realizacija aktivnosti na uspostavi infrastrukture za posjetioce na lokalitetu Stojčevac, u saradnji sa Općinom Ilidža, to se tiče rekreativnih objekata danas je u funkciji samo Velika aleja sa Stojčevcem koju mnogi posjetioци koriste za trčanje, šetnju ili biciklizam, dok ostalih rekreativnih objekata i aktivnosti na Stojčevcu skoro da nema. Također, Velikom alejom do Vrela Bosne voze i fijakeri, koji predstavljaju prepoznatljivi simbol i trenutno glavnu turističku atrakciju Vrela Bosne. Fijakerska stajališta se nalaze na početku Velike aleje, na ulazu u nukleus zonu Vrela Bosne i ulaze u obuhvat prve vodozaštitne zone Sarajevskog polja.

U SP "Vrelo Bosne" trenutno postoje 34 interpretativna panoa i 33 table sa upozorenjima te 221 klupa (betonske, klupe sa naslonom i preklapne klupe).

Dodatno je na Stojčevcu 9 drvenih nadstrešnica s kompletom za sjedenje, drvena pješačka platforma u dužini od 75 metara, drvena zaštitna ograda oko jezera u dužini od 245 metara, 3 drvene pergole, 6 kompleta za sjedenje (po dvije klupe i sto), 5 drvenih informativnih panoa te 8 impregviranih drvenih stubova za info-oznake.

Postojeća saobraćajna infrastruktura i način transporta posjetilaca

Saobraćajna infrastruktura razmatranog područja prati liniju oboda SP "Vrelo Bosne" gdje na sjeveru granicu čini magistralna cesta M-17 sve do naselja Lužani i ulice IV Viteške brigade dok se na istoku granice SP pruža Hrasničkom cestom. Području Vrela Bosne pristupa se kod naselja Plandišta gdje se nalazi pristupna cesta koja vodi do parkinga kod samog Vrela Bosne. Broj mjesta na parkingu je ograničen i nedovoljan za broj posjetilaca u najfrekventnijim periodima.

Velikoj aleji pristupa se iz dva pravca: odvojak sa magistralne ceste M-17 kod Plandišta i iz pravca Ilidže ulicom IV Viteške brigade prema hotelima Ilidža. Na početku Velike aleje također se nalazi parking sa ograničenim brojem mjesta. Na ovom lokalitetu nalazi se i stajalište za fijakere. Do lokaliteta Stojčevca pristupa se iz više pravaca, ali najčešće korištena cesta je Glavogodina -Stojčevac (uz istočnu granicu zaštićenog područja). Iz pravca Stojčevca postoji i cesta dozvoljena za promet motornim vozilima do Velike aleje, ali je saobraćaj dozvoljen samo za fijakere i vozila sa odobrenjem (vozila KJKP ViK-a, vozila KJUzZPP KS-a te lokalno stanovništvo koje ima prebivalište u obuhvatu).

KJUzZPP ne upravlja parking prostorima SP "Vrelo Bosne".

Unutar Velike aleje i Vrela Bosne postoji više lokalnih puteva i šetnica na kojima je promet motornim vozilima zabranjen tj. dopušteno je kretanje vozilima uz posebne dozvole Upravljača, što je posljedica primjene propisanih ograničenja iz Odluke o zaštiti izvorišta vode za piće u Sarajevskom polju. Ograničenja se odnose na sljedeće putne komunikacije:

- pristupna cesta do Rimskog mosta kao odvojak sa ceste Ilidža - Plandište,
- Velika aleja (zabranjena za promet motornim vozilima izuzev onih sa posebnom dozvolom)
- cesta Velika aleja - Vruci - dozvoljena za pristup motornim vozilima sa posebnom dozvolom,
- putevi unutar zaštitnih zona kojima raspolaže KJKP ViK,
- lokalni putevi kojima lokalno stanovništvo pristupa do imanja i njiva,
- pješačke staze na Vrelu Bosne.

Fijakeri voze Velikom alejom do Vrela Bosne.

Kapaciteti za upravljanje posjetilaca

Na SP "Vrelo Bosne" zaposleno je 14 osoba, od čega 5 na neodređeno, a 9 na određeno vrijeme. Broj privremeno zaposlenih radnika i pripravnika, angažovanih preko projekata i službe za zapošljavanje varira.

2.3 USLUGE I PROGRAMI ZA POSJETIOCE

Na SP "Vrelo Bosne" ne provode se programi za posjetioce. Usluge nudi restoran "Labud" i hoteli na istočnom djelu SP.

2.4 POSLOVNI INTERESI I PRILIKE LOKALNIH ZAINTERESOVANIH STRANA

U širom prostoru SP postoji interes za uređenje prostora na kojem će biti moguće nastaviti prodaju suvenira. Interes fijakera, koji voze posjetioce kroz Veliku aleju je da se održi trenutna način pristupanja SP.

2.5 POSJETA, TRŽIŠNI SEGMENTI I POTENCIJALI

Rezultati ankete (n=140), provedene u novembru 2020 (Anketa), pokazuju, da posjetioци većinom dolaze zbog uživanja u prirodnim ljepotama (90 %), odmora i opuštanja (76 %), bijega iz svakodnevnice (51 %). Najmanje gostiju dolazi zbog edukacije (7 %) i razgledanja kulturno historijskih spomenika (9 %).

SP "Vrelo Bosne" je gradska porodična destinacija. Prosječan posjetilac naime u SP "Vrelo Bosne" dolazi sa porodicom (69 %) ili sa partnerem ili supružnikom (22 %). Posjeta traje od 1 do 3 sata (52 %) a na područje se dolazi automobilom (61 %).

U 2018 je bilo manje posjetilaca nego u 2017, a u 2019 znatno više nego u 2017 (Tabela 3). Broj posjetilaca u 2020. godini je bio značajno manji i iznosio je 91.537, a sve zbog pandemije COVID-19. Međutim, u 2021. godini broj posjetilaca raste i počinje se ponovo približavati brojevima prije pandemije.

Tabela 3: Broj posjetilaca SP "Vrelo Bosne"

Godina	Broj posjetilaca
2017	207.757
2018	188.689
2019	275.089
2020	91.537
2021	150.229

Prema mjesecima, najviše posjetilaca je posjetilo SP "Vrelo Bosne" u julu i augustu (cca. 47.000 u svakom mjesecu), a najmanje u periodu od decembra do februara (od 1.600 do 4.450).

Prema anketi, pola posjetilaca smatra trenutno turističku razvijenost područja dobrom, a 15% lošom, tako da postoji prostor za poboljšanje iskustva posjetioca. Sa obzirom na široki asortiman aktivnosti koje su na raspolaganju posjetiocima, postoje i one aktivnosti koje imaju još puno potencijala za daljnji razvoj tih djelatnosti.

Sa obzirom da ovo možemo smatrati kao područje koje ima izuzetnu prirodnu i kulturnohistorijsku vrijednost i koje posjetiocima nudi mjesto za odmor i opuštanje i uživanje u prirodnim ljepotama, potrebno je raditi na poboljšanju iskustva posjetilaca. Prema anketi, posjetioci su pogotovo nezadovoljni sa parkirališnim mjestima, sanitarnim prostorima, suvenirnicama i dostupnosti lokalnih proizvoda. Sa obzirom na lokalitet, nedostatak je u primjermom prezentiranju kulturne baštine.

Sve veći broj posjetilaca i turista iz drugih dijelova BiH i drugih zemalja predstavlja potencijal za razvoj kvalitetne turističke ponude višeg ranga (pogotovo prodaja lokalnih specijaliteta).

Najveći dio posjetilaca posjećuje Veliku Aleju i Vrelo Bosne koji čine I. zonu posjete, koja obuhvaća puteve i šetnice unutar nukleusa. Posjeta ove zone je u velikoj mjeri kontrolisana i pod nadzorom. Manji dio posjetilaca obilazi Rimski Most i Stojčevac, koji čine II. Zonu posjete. U drugoj zoni, u saradnji Ministarstva, KJUzZPP i općine Ilidža, 2021. godine otpočele su aktivnosti na uspostavi infrastrukture za posjetiocio. Manji dio posjete II zaštićene zone je bez nadzora.

Slika 2. Zone posjete SP "Vrelo Bosne"

2.6 PROCJENA NOSIVOG KAPACITETA

2.6.1 METODOLOGIJA ZA PROCJENU NOSIVOG KAPACITETA

Metodologija za procjenu nosivog kapaciteta područja uzeta je po Cifuentes metodi. Metoda se ne bavi samo uticajem na okoliš već i socijalnim aspektima nosivosti, koji su, zbog parkovnog značaja ZP "Vrelo Bosne" imali značajan uticaj na izbor ove metode.

Za izračun nosivog kapaciteta potrebno je prema donjoj formuli najprije izračunati fizički nosivi kapacitet.

$$FNK = P \times \frac{U}{e} \times Rf$$

Kod toga u obzir su uzeti sljedeći parametri:

P = dostupna površina kojom se posjetilac može kretati (npr. dužina staze ili prostor sa kojeg se vidi obilježje).

$\frac{U}{e}$ = površina po jedinici na kojoj se korisnik može kretati (npr. 1 posjetilac po m²).

Rf = rotacijski faktor koji definiira broj posjetilaca dnevno, faktor se računa prema sljedećoj formuli:

$$Rf = \frac{\text{vrijeme otvorenosti staze}}{\text{prosječno trajanje posjete}}$$

Gdje je vrijeme otvorenosti staze vrijeme kad je staza otvorena za posjetioce.

Nosivi kapacitet predstavlja maksimalan broj posjetilaca određenog područja u jednom vremenskom periodu. Početnu vrijednost FNK korigira se sa definisanim faktorima korekcije (Fk) koji su izvedeni iz posebnih karakteristika ili graničnih uvjeta određenog područja. Pri računanju nosivog kapaciteta možemo koristiti bilo koji broj faktora korekcije, koji moraju biti pravilno definisani i argumentovani.

Stvarna nosivost se tako računa prema sljedećoj formuli:

$$DK = FNK \times (Fk1 \times Fk2 \times \dots \times Fkn)$$

Gdje je :

Fk= Faktor korekcije izračunat prema sljedećoj formuli:

$$Fk = 1 - \left[\frac{Gv}{Gu} \right]$$

Gdje je:

Gv = ograničavajuća vrijednost varijable.

Gu = ukupna vrijednost varijable.

Faktori korekcije biraju se na osnovu specifičnih karakteristika područja, aktivnosti koje se odvijaju u tom području i bilo kojih drugih karakteristika. Što je vrijednost korekcijskog faktora manja (tj. bliža vrijednosti 0), to više smanjuje fizički nosivi kapacitet (ograničava broj posjetioaca).

Procjena predstavlja prihvatljivu svakodnevnu posjetu u uslovima u kojima su putevi i šetnice otvorene. Stvarna raspodjela posjeta varira po danima (veća koncentracija vikendom), kao i sezonama (veća koncentracija u ljetnim mjesecima).

2.6.2 PROCJENA NOSIVOG KAPACITETA SP "VRELO BOSNE"

Za izračun fizičkog nosivog kapaciteta SP "Vrelo Bosne" koristili smo sljedeće ulazne podatke, koje smo utvrdili terenskim ogledom i na radionici sa KJUzZPP:

Tabela 4: Parametri procjene nosivog kapaciteta na šetnicama i putevima SP "Vrelo Bosne"

	Dužina (m)	Površina po jedinici (m ²)	Vrijeme otvorenost staze (sat/dan)	Prosječno trajanje posjete (sata)	Vrijeme sa manjom posjetom (dan)	Veličina grupe	Udaljenost grupa (m)
Šetnice	4.250	1	12,22	3	120	3,8	10
Velika Aleja	3.500	1	12,22	3	120	3,8	15

Za izračun nosivog kapaciteta korištena su dva faktora korekcije:

- Vremenski uslovi (Kf1);

Pretpostavljamo da je u ekstremnim vremenskim prilikama manje posjetilaca, jer se manje ljudi odlučuje za šetnju, posebno oni koji dolaze iz udaljenijih mjesta. U obzir smo uzeli zimski period kad je posjeta manja, iz čega proizlazi

da je 120 dana u godini posjeta znatno niža od prosjeka. Na taj način, faktor korekcije zbog vremenskih uslova iznosi 0,67.

- Socijalni faktor (Kf2);

Da bismo izračunali socijalni faktor, pretpostavili smo da je veličina svake grupe bila 3,8 posjetioaca, a udaljenost između pojedinih grupa iznosila je 10 metara na šetnicama i 15 metara na Velikoj Aleji.

Faktor socijalne korekcije je u tom slučaju 0,38 za šetnice i 0,25 za Veliku Aleju.

Na osnovu svega navedenog, izračunat je nosivi kapacitet SP "Vrelo Bosne".

	Fizički nosivi kapacitet (osoba/dan)	Nosivi kapacitet (osoba/dan)
Nosivi kapacitet	31.568	6.533

Procjena predstavlja prihvatljivu svakodnevnu posjetu u uslovima u kojima su putevi i šetnice otvorene. Stvarna raspodjela broja posjetilaca varira unutar sezone (veća koncentracija u ljetnim mjesecima), po danima (veća koncentracija vikendom). Postoji visoka vjerovatnoća da u pojedinim satima najposjećenijih dana bude premašen utvrđeni nosivi kapacitet područja.

2.7. MOGUĆNOSTI UNAPREĐENJA KORIŠTENJA PROSTORA

Na području SP "Vrelo Bosne" postoji više zahvata i djelovanja koja se predlažu Planom upravljanja i ovim planom, a smatraju se neophodnima za unapređenje korištenja prostora unutar SP "Vrelo Bosne":

- Uređenje kompleksa Stojčevca i unapređenje mjere zaštite i mjera razvoja tog područja. Zbog neriješenih pravno-imovinskih odnosa obnova kompleksa Stojčevca trenutno nije moguća. Predlažemo uređenje područja sa javno-privatnim partnerstvom za mobilne objekte (na točkovima) za koje nije potrebna građevinska dozvola. Na taj način postigla bi se veća disperzija posjetilaca unutar SP. Stvorila bi se nova jezgra kontrolisane posjete. Za takvo, privremeno, uređenje potreban je partnerski odnos KJUzZPP i Općine Ilidža.

- Unaprijediti mjere zaštite i mjere razvoja područja oko mosta na Plandištu, što će posljedično dovesti i do povećanja njegove atraktivnosti. Potencijalno se uređenjem puta do Velike aleje područje spaja sa centralnim djelom SP "Vrelo Bosne" te na taj način stvara cjelina zaštićenog područja koja pruža mogućnost razvoja mobilnosti unutar SP.

- Postaviti osmatračnice prirode na lokacijama za koje ocijeni KJUzZPP:

- Shodno Planu interpretacije ujediniti turističku signalizaciju, infrastrukturu i parkovski mobilijar.

- Parkirališta je potrebno urediti van područja SP.

3 STRATEŠKO UPRAVLJANJE SP "VRELO BOSNE"

3.1 JAVNO-PRIVATNA PARTNERSTVA I KONCESIJE

Koncesija predstavlja formalni sporazum/ugovor između organizacije nadležne za upravljanje sa zaštićenim područjem i organizacijom sa privatnog sektora. U tom odnosu partner je u mogućnosti isporučiti određeni turistički proizvod ili usluga veće fleksibilnosti, kvalitete ili efikasnosti, te na taj način omogućiti organizaciji nadležnoj za upravljanje zaštićenim područjem da se usredotoči na svoju osnovnu funkciju zaštite prirode i drugih vrijednosti zaštićenog područja.

Javno-privatno partnerstvo (JPP) je dugoročan partnerski odnos između javnog i privatnog partnera koji podrazumijeva oblik zadovoljavanja određenih javnih potreba putem projekata

JPP-a. Predmet JPP-a je izgradnja, rekonstrukcija, upravljanje i održavanje kapaciteta za zadovoljavanje javnih potreba u svim oblastima javnog partnera.

Javno privatno partnerstvo i koncesije uređeni su:

- Zakonom o zaštiti prirode FBiH ("Službene novine Federacije BiH", br. 66/13)
- Zakonom o koncesijama Federacije BiH "Službene novine Federacije BiH", broj 40, 2002)
- Zakonom o koncesijama Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", br. 27/11, 15/13 i 1/22)
- Zakonom o javno-privatnom partnerstvu Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", br. 27/2011 i 16/2017)

U augustu 2013. godine donesen je Zakon o zaštiti prirode FBiH ("Službene novine Federacije BiH", br. 66/13) kojim se uređuju koncesije i koncesijska odobrenja na zaštićenim prirodnim vrijednostima i speleološkim objektima. Članom 180. definisano je da se koncesijom stiče pravo ekonomskog-privrednog korištenja prirodnih dobara ili pravo obavljanja djelatnosti od općeg interesa, te pravo na izgradnju i korištenje objekata i postrojenja potrebnih za obavljanje tih djelatnosti u zaštićenim područjima i speleološkim objektima. Na pitanja davanja koncesije primjenjuje se Zakon o zaštiti prirode FBiH i Zakon o koncesijama Federacije BiH.

Iz člana 182. istog zakona proizlazi, da djelatnost za koju se može izdati koncesija utvrđuje javna ustanova koja upravlja zaštićenim područjem, uz prethodnu saglasnost nadležnog ministarstva. Odlukom o koncesiji utvrđuje se zaštićeno područje, odnosno speleološki objekt za koji se daje koncesija, predviđeni obim privrednog korištenja, korisnici koncesije, namjene za koje se koncesija dodjeljuje, uslovi zaštite prirode koje je koncesionar dužan provoditi, vrijeme trajanja koncesije, visina naknade ili osnovica za određivanje visine naknade. Odluku o dodjeli koncesije donosi se u skladu sa Zakonom o koncesijama Federacije BiH. Odluka o koncesiji sadrži uslove zaštite prirode koje utvrđuje Federalno ili nadležno ministarstvo. U Kantonu Sarajevo nadležno kantonalno ministarstvo je Ministarstvo komunalne privrede, infrastrukture, prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša KS (u daljem tekstu Ministarstvo).

Prema članu 3. Zakona o koncesijama Federacije BiH predmet koncesije može biti i prostor i objekti prirodnog i graditeljskog naslijeđa. Predmet koncesije može biti i pravo obavljanja djelatnosti komunalnih i drugih javnih službi što se utvrđuje propisom kantona. Prema članku 6. Vlada Federacije odlučuje o dodjeli koncesije za: prostore i objekte prirodnog i graditeljskog naslijeđa. Dodjela koncesije za ostale predmete uređeno je sa kantonalnim zakonom.

Zakon o koncesijama Kantona Sarajevo u članu 2. definiše pojam koncesija prema kojem je koncesija davanje prava na korištenja prirodnog bogatstva, dobara u općoj upotrebi ili obavljanje djelatnosti od općeg interesa, koje nadležni kantonalni organ dodjeljuje na određeno vrijeme, uz plaćanje koncesione naknade, domaćem ili stranom pravnom ili fizičkom licu registrovanom za obavljanje privredne djelatnosti. Prema članu 6. predmet koncesije su, između ostalog, objekti saobraćaja u mirovanju (javne podzemne i/ili nadzemne garaže, parkirališta); hoteli i ostali turistički objekti, pojedine djelatnosti unutar zaštićenih područja prirode, te za korištenje drugih zaštićenih prirodnih vrijednosti i speleoloških objekata.

Prema Zakonu o javno-privatnom partnerstvu Kantona Sarajevo, javno-privatno partnerstvo je dugoročan partnerski

odnos između javnog i privatnog partnera koji podrazumijeva oblik zadovoljavanja određenih javnih potreba putem projekata JPP-a. Predmet JPP-a je izgradnja, rekonstrukcija, upravljanje i održavanje kapaciteta za zadovoljavanje javnih potreba u svim oblastima javnog partnera. Predmet JPP-a ne može biti isključivo isporuka robe, kao niti isključivo koncesija za privredno korištenje općeg ili drugog dobra.

Privatni partner od javnog partnera preuzima: obavezu projektovanja, gradnje i/ili rekonstrukcije javne infrastrukture i/ili građevine od javnog interesa, uključujući gradnju i/ili rekonstrukciju javnih informacijsko-komunikacijskih sistema, preuzimajući pri tome i jednu ili više obaveza kao što su finansiranje, upravljanje i održavanje, a u svrhu pružanja krajnjim korisnicima javne usluge iz okvira nadležnosti javnog partnera, ili u svrhu osiguravanja javnom partneru potrebnih preduslova za pružanje javnih usluga iz okvira njegovih nadležnosti ili pružanje krajnjim korisnicima javnih usluga iz okvira nadležnosti javnog partnera, uključujući pružanje usluga upravljanja informacijsko-komunikacijskim sistemima od javnog interesa, odnosno pružanja javnih usluga krajnjim korisnicima na izgrađenim informacijsko-komunikacijskim sistemima. U zamjenu za preuzete obaveze, javni partner može na privatnog partnera prenijeti određena stvarna prava i/ili privatnom partneru dodijeliti ili prenijeti koncesiju, u skladu sa Zakonom o koncesijama i/ili privatnom partneru plaćati naknadu u novcu.

Prema članu 12. Zakona planiranje i provedba JPP u nadležnosti je ministarstva Kantona i nadležnih službi jedinice lokalne samouprave, koje treba izraditi srednjoročni (trogodišnji) i godišnji plan predlaganja provedbe projekata JPP. U srednjoročnom planu provedbe JPP projekata navode se privredne i druge oblasti iz resora nadležnog ministarstva odnosno jedinice lokalne samouprave u kojima se planiraju projekti JPP-a, naziv i kratki opis projekta, svrha i cilj projekta, javni objekti koji će se graditi odnosno javne djelatnosti koje će se obavljati na osnovu JPP-a, planirani rashodi za JPP projekte, procjena očekivane koristi od projekata JPP-a. Godišnji plan mora biti u skladu sa srednjoročnim planom provedbe JPP.

Unutar područja Spomenika prirode "Vrelo Bosne" postoji potencijal za javno-privatno partnerstvo ili koncesije za sljedeće djelatnosti/zahvate:

- Uređenje mobilnih objekata (na točkovima) u svrhu unapređenja turističke infrastrukture.

- Parking na Stojčevcu i transport posjetilaca unutar SP.

3.2 PROMOCIJA

Među motivima u turizmu najznačajniji su motivi putovanja. Postoje i drugi motivi, kao što su rekreacija, zdravlje, kulinarski užitci itd. Ujedinjene nacije (1979) daju klasifikaciju glavnih razloga putovanja, i to: odmor, rekreacija i odmor, posjeta prijateljima i rođacima, putovanja zbog posla i profesije, zdravstveni razlozi, vjerski razlozi i drugi motivi.

Coltman (1989) motive putovanja klasificira zajedno s turističkom destinacijom. Razlikuje dvije skupine motiva, i to:

- motive koji nisu izravno povezani sa destinacijom, za koje tvrdi da odlučujući razlog putovanja nije sama destinacija (marketinški alati imaju malo snage i uticaja da promijene želje turista u pogledu odredišta / destinacije).

- motivi koji su direktno povezani sa destinacijom. Turisti odaberu destinaciju, međusobno uspoređuju različite destinacije i troškove, a zatim se odlučuju za najatraktivniju (marketinški alati imaju uticaj na odredište / destinacije).

Kotler (1998) navodi da pozicioniranje predstavlja postupak oblikovanja ponude i imidža kako bi se u očima ciljnih kupaca-posjetioca steklo vidljivo mjesto sa određenom vrijednošću. Prijenos iz teorije marketinga o poduzeću koje stvara vrijednost nudeći nešto bolje, novije, brže ili jeftinije (Kotler 1998) stvara za zaštićena područja analogiju koja ističe veličinu, osobine zaštićenih područja.

SP "Vrelo Bosne" kao jedno od pet zaštićenih područja kojim upravlja KJUzZPP u tom kontekstu zauzima posebno mjesto destinacije sa kombinacijom izvorišta i izrazitih prirodnih vrijednosti u blizini grada, što su i karakteristike koje je treba naglasiti unutar zajedničke strategije marketinga za sva zaštićena područja Kantona Sarajevo.

3.3. ODREĐIVANJE CIJENA

Prihodi iz turističkih usluga potencijalno su jedan od bitnih izvora prihoda za ustanove koje upravljaju zaštićenim područjima. Određivanje cijena turističkih usluga mora biti zasnovano na zahtjevima i mogućnostima tržišta. Zbog toga je potrebno napraviti:

- analizu važećeg zakonodavstva, strateških dokumenata i unutrašnjih akata koji regulišu upravljanje zaštićenim područjima,
- analizu postojećeg sistema finansiranja zaštićenih područja,
- analizu postojećih prihoda i rashoda zaštićenih područja, uključujući pokrivanje troškova i investicija u infrastrukturu za pojedine usluge ili tipove usluga i naknada,
- pregled postojećeg posjećivanje zaštićenih područja i upravljanja posjetom,
- pregled cijena usluga zaštićenih područja u susjednim zemljama i dobrih praksi finansiranja zaštićenih područja u svijetu,
- pregled zadovoljstva posjetioca s posjetom i uslugama zaštićenih područja, i spremnost lokalne javnosti za moguće povećanje cijena ili promjenu načina naplate,
- konsultacije sa svim važnim interesnim stranama (npr. KJUzZPP, Ministarstvo komunalne privrede, infrastrukture, prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša Kantona Sarajevo, Turistička zajednica, itd.),
- formiranje prijedloga strategije određivanja cijena, metodologije formiranja cijena i alata za izračun troškova i definisanje potencijala prihoda od usluga, preporuka za razvoj usluga u zaštićenim područjima kao i prijedloga strategije komunikacije u vezi uvođenja novog modela naplate.

Za SP "Vrelo Bosne" moguće je uvesti godišnje ulaznice. Time se posjetioci nudi mogućnost neograničene posjete za iznos koji je ekvivalentan cijeni posjete u više navrata. Kod kreiranja cijena potrebno je obratiti pažnju na lokalno stanovništvo. Tako bi "optimalna cijena" za stanovništvo Opštine Ilidža mogla iznositi 10 KM, za ostale stanovnike KS 40 KM, godišnja ulaznica za porodicu 60 KM. Cijenu dnevne ulaznice moguće je povećati na 3 KM. Ulaz za socijalno osjetljive segmente stanovništva ostaje besplatan.

Moguće je uvođenje godišnje ulaznice, koja bi, uzimajući u obzir ekonomske i socijalne prilike, tegeografski okvir, u 2022. godini, mogla, prema procjeni stručnog tima, da iznosi:

- stanovništvo u blizini okolini SP	10 KM,
- ostali stanovnici KS	40 KM,
- godišnja ulaznica za porodicu	60 KM,
- dnevna ulaznica	3 KM,
- za učenike, studente, penzionere, invalidne osobe	1,00 KM.

Za vlasnike zemljišta unutar SP i djecu do 6 godina starosti i socialno osjetljive segmente stanovništva ulaz treba biti besplatan.

Predložene kategorije posjetilaca i visina cijena imaju orijentacijsku vrijednost i mogu se utvrditi tek poslije provedenih analiza te trebaju biti usaglašene sa marketinškim planovima KJUzZPP (Marketinškim planom bi se trebala odrediti i mogućnost online kupovine ulaznica.

3.4 INTERPRETACIJA

Interpretacija igra važnu ulogu u usmjeravanju posjete. Da bi bila efikasno sredstvo za usmjeravanje posjete ZP interpretacija mora utjecati na ponašanje posjetioca, kao i na njihove potrebe i osjećaje. Posjetioci treba omogućiti užitek i zabavu sa svih pet čula. Sa odgovarajućom terminologijom i metaforama obraća se ciljanoj publici. Sa korištenjem vrijednosti i uvjerenja publike postiže se direktan efekat - razumjevanje dubljeg značenja interpretacije sa ciljem promjene ponašanja.

Unutar SP "Vrelo Bosne" moguće su dvije interpretacijske teme: prirodna i kulturna baština sa interpretacijskim čvorištima unutar SP.

Interpretacijska tema prirodna baština (hidrološki i biološki, diverzitet):

- Nukleus - izvorišta, rijeka Bosna
- Šumski ekosistem Poplavnih šuma johe
- Močvare uz Stojčevačku aleju
- Ekosistemi livada uz Veliku Aleju

Interpretacijska tema kulturna baština:

- Most na Plandištu (Rimski most, Most preko rijeke Bosne u Plandištu. Otomansko Sarajevo)
- Velika aleja. Austrougarsko Sarajevo.
- Stojčevačka aleja.
- Kompleks Stojčevca.
- Historijska građevina Zildžića kuća u Sarajevu.
- Vile u Velikoj aleji.
- Ostaci predromaničke crkve i srednjovjekovno groblje Crkvina kod sela Vruci.
- Spomen-obilježje borcima NOR-a (spomen-kosturnica) u Velikom parku na Ilidži.
- Grupa spomenika posvećenih Igmanskom maršu u Sarajevu.

U daljem razvoju područja, dio interpretacijskih čvorišta potrebno je opremiti za posjetu i na taj način omogućiti kvalitetnu interpretaciju SP za grupe i individualne posjetiocioe.

3.5 BROJ ZAPOSLENIKA

Sve veći broj posjetilaca, uzimajući u obzir standarde koji osiguravaju kvalitet rada i usluga u zaštićenom području imaju za potrebu povećanje broja zaposlenika unutar SP "Vrelo Bosne". Korišten standard je bio definisan od strane stručnog tima, a temelji na iskustvima stručnog tima u upravljanju zaštićenim područjima u regiji i analizi ljudskih resursa KJUzZPP.

Tabela 6: Shematski prikaz minimalnog standarda i principa povećanja broja zaposlenika u SP "Vrelo Bosne"

Glavne kategorije poslova u KJUzZPP	Minimalni standard - minimalni broj zaposlenika prema glavnim grupama radnih mjesta
Stručna služba	1 voditelj + 1 stručnjak
Nadzorna služba	1 voditelj + 4 nadzornika
Interpretacija	1 voditelj + 2 stručnjaka (info centri)
Održavanje	15 zaposlenika
Prodaja ulaznica	4
Ukupno	29

Pored toga, minimalnom standardu dodaju se još zaposlenici koji su specifično vezani uz pojedine funkcije (prodavci ulaznica). Potrebno je naglasiti, da se zapošljavanje novih radnika očekuje u dužem vremenskom periodu, zbog čega se predviđa postepeno podizanje standarda usluge KJUzZPP te posljedično postepeni rast kvalitete doživljaja posjetioca, ali i ostvarenih vlastitih prihoda kroz pružanje turističkih usluga. Preporučuje se u konačnoj fazi razvoj i formiranje zajedničkih službi KJUzZPP u općim pravnim poslovima, računovodstvu, marketingu te razvoju, prijavi i vođenju razvojnih projekata.

Konačan broj zaposlenika po kategorijama određen je Pravilnikom o radu KJUzZPP, u kojem je definisana sistematizacija radnih mjesta u KJUzZPP.

Sažetak analize strateškog upravljanja

Analiza strateškog upravljanja SP "Vrelo Bosne" pokazuje da postoji potencijal za javno-privatno partnerstvo uređenje mobilnih objekta (na točkovima) u svrhu unapređenja turističke infrastrukture te parkinga na Stojčevcu i transporta unutar SP.

Predlaže se promjena cijena ulaznica.

Potrebno je povećati broj zaposlenika sa sadašnjih 14 na 29.

4 AKCIONI PLAN UPRAVLJANJA POSJETIOCIMA SPOMENIKA PRIRODE "VRELO BOSNE"

4.1 AKTIVNOSTI PREDVIĐENE U POSTOJEĆEM PLANU UPRAVLJANJA

U postojećem Planu upravljanja Spomenikom prirode "Vrelo Bosne" ("Službene novine Kantona Sarajevo", br. 43/2020) predviđene su sljedeće aktivnosti vezane uz upravljanje posjetiocima: priprema i štampanje edukacijskih materijala, proširenje sistema video nadzora, priprema Plana interpretacije, priprema edukacijskih programa za ciljane posjete, uspostavljanje edukacijske staze na Stojčevcu, koja uključuje tunel u okviru lokaliteta Titova rezidencijalna vila sa pratećim objektima i tunelima, uređivanje staza, signalizacija i njihovo održavanje, uređenje kompleksa Stojčevca, priprema elaborata saobraćaja i mobilnosti za SP, upravljanje fijakeristima, uređenje javnih površina sa postavljenom opremom, (klupe, korpe za smeće, štandovi,...).

4.2 AKCIONI PLAN UPRAVLJANJA POSJETIOCIMA SPOMENIKA PRIRODE 'VRELO BOSNE'

D – direktor, SV – stručni voditelj, N – nadzornik, IT – stručnjak za bazu podataka, SI – stručnjak za interpretaciju, UA- stručnjak za upravno administracijske poslove, RAČ- stručnjak za računovodstvene poslove, RC – recepcioner, R – radnici na terenu, VP – vanjska pomoć

* Procjena finansijskih troškova napravljena je u 2022. godini prilikom pripreme Nacrta Plana upravljanja posjetiocima i odražava stanje na tržištu u pomenutoj godini. Međutim, zbog inflacije i tržišnih prilika moguća je izmjena prvobitne procjene finansijskih troškova po pojedinim aktivnostima u ovom Akcionom planu.

Akcijski plan	Upravljanje posjetiocima u SP 'Vrelo Bosne'
Specifični ciljevi plana	<ul style="list-style-type: none"> Disperzija posjete po cijelom SP. Uspostavljena pravila ponašanja i prilagođena infrastruktura koja usmjeravajući posjetioce čuva ekosistem i izvornu ljepotu prostora. Sigurna posjeta i prezentacija vrijednosti SP te nezaboravan doživljaj ljepote i vrijednosti očuvane prirode.

Aktivnosti	Cilj aktivnosti	Opis aktivnosti	Zona izvođenja aktivnosti	Rezultat	Potrebni resursi (godišnje)	Vremenski raspored (godina)	Procjena finansijskih troškova (do 2030)*	Izvori finansiranja
1 INFORMISANJE POSJETIOCA (mogućnosti obilaska i posjete, pravila ponašanja)								
1.1 Ažurno informisanje posjetioca	Bolja informisanost posjetioca	U svim uspostavljenim komunikacijskim kanalima osigurati ažurne informacije o pravilima ponašanja, specifičnim zahtjevima posjete SP.	/	Podignuta svijest o vrijednostima zaštićenog područja	SI 6 dana	Cijela godina	/	Budžet KJUzZPP
1.2 Promjena formata ulaznice	Bolja informisanost posjetioca	Promjena formata ulaznice na način koji će obuhvatiti i	/	Bolja informisanost posjetioca	SI 3 dana VP (designer) 5 dana	Do 2026	4.000 KM	Budžet KJUzZPP

Aktivnosti	Cilj aktivnosti	Opis aktivnosti	Zona izvođenja aktivnosti	Rezultat	Potrebni resursi (godišnje)	Vremenski raspored (godina)	Procjena finansijskih troškova (do 2030)*	Izvori finansiranja
		osnovne informacije o pravilima ponašanja i kartu SP.						
2 INFRASTRUKTURA za posjetioce- ODRŽAVANJE i RAZVOJ								
2.1 Uređenje kompleksa Stojčevca	Početak uređenja kompleksa Stojčevac.	Uređenje područja (putem javno-privatnog partnerstva) za montažne objekte za koje nije potrebna građevinska dozvola.	Puffer	1 ugostiteljski objekat, 1 informativno edukacijski objekat	D 10 dana SV 30 dana	Do 2029	Prema projektu JPP	JPP
2.2 Unaprijeđenje kompleksa oko mosta na Plandištu	Unaprijeđenje posjete oko mosta na Plandištu.	Unaprijeđenje parkovskog mobilijara i interpretacijskih tabla.	Puffer		SV 20 dana N 50 dana VP 25 dana	Do 2025	5.000 KM	Budžet KJUZZPP - projekat
2.3 Uspostava osmatračnice prirode	Poboljšanje mogućnosti interpretacije na području.	Shodno iskustvu upravljača uz Stojčevačku aleju postaviti osmatračnicu prirode – platformu za šetnju između krošnji.	Puffer	1 osmatračnica prirode	SV 10 dana SI 10 dana VP 20 dana	Do 2026	8.000 KM	Budžet KJUZZPP - projekat
2.4 Uređenje	Izmjestiti	Kod Kantonalnog	/	1 pokrenuta	D 10 dana	Do 2025	3.500 KM	Budžet KJUZZPP

Aktivnosti	Cilj aktivnosti	Opis aktivnosti	Zona izvođenja aktivnosti	Rezultat	Potrebni resursi (godišnje)	Vremenski raspored (godina)	Procjena finansijskih troškova (do 2030)*	Izvori finansiranja
parkirališta	parking van SP. Unapređenje parkinga na Stojčevcu.	ministarstva pokrenuti inicijativu za izmještanje parkirališta kod nukleusa na lokaciju kod pravoslavne crkve. Sa Općinom Ilidža partnerstvo za unapređenje parkinga na Stojčevcu.		inicijativa i 1 partnerstvo				
2.5 Uspostavljanje selektivnog sistema upravljanja otpadom	Poboljšanje sistema upravljanja otpadom	Shodno <i>Elaboratu o lokacijama reciklažnih dvorišta, niša i zelenih otoka sa lociranjem u prostorno-planskoj dokumentaciji</i> i investicijskim planom općine Ilidža uspostavlja se sistem selektivnog prikupljanja otpada	Sve	1 sistem selektivnog prikupljanja otpada	D 5 dana SV 5 dana VP 10 dana	2025	50.000 KM	Budžet KJUZZPP

Aktivnosti	Cilj aktivnosti	Opis aktivnosti	Zona izvođenja aktivnosti	Rezultat	Potrebni resursi (godišnje)	Vremenski raspored (godina)	Procjena finansijskih troškova (do 2030)*	Izvori finansiranja
3 UPRAVLJANJE SAOBRAĆAJEM I DISTRIBUCIJOM POSJETA SPOMENIKU PRIRODE								
3.1 Uvođenje vozića na relaciji Pravoslavna crkva – Vrelo Bosne – Stojčevac	Redistribucija posjetilaca i poboljšanje pristupa do i unutar SP.	Uvođenje vozića na relaciji Pravoslavna crkva – Vrelo Bosne – Stojčevac		1 vozić na području SP	D 5 dana UA 20 dana Vozač 2 nova zaposlenika	Poslije izmještanja parkirališta	100.000 KM	Budžet KJUzZPPKS
3.2 Uspostavljanje kontrolisanog saobraćaja na šetnicama	Smanjenje i kontrola saobraćaja na šetnicama	Uređenje potapajućih stubića shodno Elaboratu saobraćaja i u saradnji sa Policijom.	Pufer	1 Elaborat saobraćaja 1 sistem saobraćaja	D 5dana SV 10 dana VP 10 dana	2027	50.000 KM	Budžet KJUzZPPKS
4 PRAĆENJE STANJA I ISTRAŽIVANJE								
4.1 Uvođenje praćenja statistike gostiju na godišnjem nivou	Bolje poznavanje dinamike broja posjetilaca na godišnjem nivou.	Praćenje broja prodanih ulaznica po satu, danu, nacionalnosti posjetilaca, veličini grupe.	Nukleus	1 statistika posjete Nukleusa SP	SI 3 dana RC 10 dana	Cijela godina	/	Budžet KJUzZPPKS
4.2 Ankete	Bolje poznavanje motivacije i zadovoljstva posjetilaca.	Uspostaviti godišnji, trajni program praćenja karakteristika, doživljaja i zadovoljstva	Sve	1 anketa godišnje	SI 5 dana VP 20 dana	Svaka godina	4.000 KM	Budžet KJUzZPPKS

Aktivnosti	Cilj aktivnosti	Opis aktivnosti	Zona izvođenja aktivnosti	Rezultat	Potrebni resursi (godišnje)	Vremenski raspored (godina)	Procjena finansijskih troškova (do 2030)*	Izvori finansiranja
		posjetioca te na osnovu rezultata davati preporuke za unapređenje upravljanja posjetama. Stručnjak za interpretaciju priprema i analizira program, (terenski dio rade studenti.						
4.3 Unapređenje nadzora	Poboljšanje nadzora u II. Zoni posjete (Stojčevac, Rimski most).	Aktivnošću uspostavi se vido nadzor na Stojčevcu i Rimskom mostu	Puffer	2 sistema video nadzora	D 1 dan SV 3 dana N 3 novi zaposlenici	2025	70.000	Budžet KJUzZPPKS
4.4 Plan arheoloških istraživanja	Izvođenje arheoloških istraživanja sa ciljem procjene mogućnosti poboljšanja interpretacije prostora	Izrada Plana arheoloških istraživanja predromaničke crkve i srednjovjekovnog groblja Crkvina kod sela Vrtuci	Puffer	1 plan istraživanja	SV 5 dana VP 20 dana	2023	5.000 KM	Budžet KJUzZPPKS

5. LITERATURA

Cifuentes, MA. (1992). Determination de capacidad de carga touristic en areas protegidas. Costa Rica: Biblioteca Orton IICA/CATIE

IVUMC (Interagency Visitor Use Management Council). 2019. Visitor Capacity Guidebook: Managing the Amounts and Types of Visitor Use to Achieve Desired Conditions. Lakewood, CO.
<https://visitorusemanagement.nps.gov/VUM/Framework>.

Kenny S, V., 2019. Employee productivity and organizational performance: A theoretical perspective.

Kothencz, G., Kolcsár, R., Cabrera-Barona, P. and Szilassi, P., 2017. Urban green space perception and its contribution to well-being. International journal of environmental research and public health, 14(7), p.766.

Lešnik Štuhec, T., 2011. Oblikovanje in empirično preverjanje sprejemljivosti modela upravljanja vpliva uporabnikov zavarovanih območij (Doctoral dissertation, Univerza v Mariboru, Ekonomsko-poslovna fakulteta).

Leung, Y.F., Spenceley, A., Hvenegaard, G. and Buckley, R., 2018. *Tourism and visitor management in protected areas: Guidelines for sustainability*. Gland: IUCN.

Ludwig, T., 2014. *The Interpretive Guide: Sharing Heritage with People*; [HeriQ, Quality in Heritage Interpretation; Lifelong Learning Programme]. Bildungswerk interpretation.

Nielsen, G., 2012. Capacity development in protected area management. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 19(4), pp. 297-310.

Sweeting, J.E., Bruner, A.G.A. and Rosenfeld, A.B.A., 1999. *the green host effect, an integrated approach to sustainable tourism and resort development* (No. 33545 Caja (551)). Conservation International.

Weiler, B. and Ham, S.H., 2002. Tour guide training: A model for sustainable capacity building in developing countries. *Journal of Sustainable Tourism*, 10(1), pp. 52-69.

Na osnovu člana 26. i 28. stav (2) Zakona o Vladi Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 36/14 - Novi prečišćeni tekst i 37/14 - Ispravka) i člana 155. stav (2) Zakona o zaštiti prirode ("Službene novine Federacije BiH", broj 66/13), člana 21. Zakona o proglašenju Zaštićenog pejzaža "Bijambare" ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 6/10-Prečišćeni tekst), Vlada Kantona Sarajevo, na 26. sjednici održanoj 14.09.2023. godine, donijela je

**ODLUKU
O IZMJENI I DOPUNI ODLUKE O DONOŠENJU
PLANA UPRAVLJANJA ZAŠTIĆENIM PEJZAŽEM
"BIJAMBARE"**

I

U Odluci o donošenju Plana upravljanja Zaštićenim pejzažem "Bijambare" ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 26/22), u tački II iza riječi "godine" dodaju se riječi "i Plan upravljanja posjetiocima Zaštićenog pejzaža "Bijambare", a riječ "objavljen" zamjenjuje se sa riječi "objavljeni".

II

Ostale odredbe Odluke o donošenju Plana upravljanja Zaštićenim pejzažem "Bijambare" ostaju nepromijenjene.

III

Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u "Službenim novinama Kantona Sarajevo".

Broj 02-04-40230-14/23
14. septembra 2023. godine
Sarajevo

Premijer
Nihad Uk, s. r.

Na osnovu člana 26. i 28. stav (2) Zakona o Vladi Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 36/14 - Novi prečišćeni tekst i 37/14 - Ispravka) i člana 155. stav (2) Zakona o zaštiti prirode ("Službene novine Federacije BiH", broj 66/13), a u vezi sa Zakonom o proglašenju Zaštićenog pejzaža "Trebević" ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 15/14), Vlada Kantona Sarajevo, na 26. sjednici održanoj 14.09.2023. godine, donijela je

ODLUKU

**O DOPUNI ODLUKE O DONOŠENJU PLANA
UPRAVLJANJA ZAŠTIĆENIM PEJZAŽEM
"TREBEVIĆ"**

I

U Odluci o donošenju Plana upravljanja Zaštićenim pejzažem "Trebević" ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 23/17), u tački II briše se tačka (znak interpunkcije), te dodaje tekst: "i Plan upravljanja posjetiocima Zaštićenog pejzaža "Trebević"."

II

Ostale odredbe Odluke o donošenju Plana upravljanja Zaštićenim pejzažem "Trebević" ostaju nepromijenjene.

III

Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u "Službenim novinama Kantona Sarajevo".

Broj 02-04-40230-15/23
14. septembra 2023. godine
Sarajevo

Premijer
Nihad Uk, s. r.

**PLAN
UPRAVLJANJA POSJETIOCIMA ZAŠTIĆENOG
PEJZAŽA "TREBEVIĆ"
Sarajevo, 2022**

Naručilac:

Razvojni program Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini (UNDP BiH) Zmaja od Bosne bb 71000 Sarajevo. Ova publikacija je urađena u okviru projekta "Podrška portfoliju UNEP-a u BiH" Razvojnog programa Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini, kojeg je finansirao Kanton Sarajevo i Globalni fond za okoliš (GEF). Stavovi izraženi u ovoj publikaciji su stavovi autora i ne predstavljaju nužno stavove Ujedinjenih nacija, uključujući UNDP, ili država članica UN-a.

Za:

Kanton Sarajevo - Ministarstvo komunalne privrede, infrastrukture, prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša, Reisa Džemaludina Čauševića 1, 71000 Sarajevo

Izrađivač Plana:

Zavita, svetovanje, d.o.o.

Tominškova 40

1000 Ljubljana

Odgovorna osoba: Matjaž Harmel, direktor

Voditelj projekta: Sašo Weldt, univ. dipl. biol.

Članovi stručnog tima:

Matjaž Harmel, univ. ing. gozd.

Sašo Weldt, univ. dipl. biol.

Sabina Cepuš, univ. dipl. ekol.

Aleksandra Krajnc, univ. dipl. geog.

Eva Harmel, mag. inž. kraj. arh.

Matevž Premelč, univ. dipl. geog.

Klemen Strmšnik, univ. dipl. geog.

Jerneja Harmel, univ. dipl. bioteh.

Samo Škrjanec, univ. dipl. inž. gozd.

Quentin Drouet, mag. geog. in prost. načrt. R. Francija

Pija Lapajne, mag. geog.

Projekat:

Priprema planova upravljanja sa posjetiocima za tri zaštićena područja Kantona Sarajevo

Plan upravljanja posjetiocima Zaštićenog pejzaža "Trebević"